

УДК 821.133.1.09:391

DOI: 10.32589/2411-3883.22.2025.359641

Юлія Павленко

доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри теорії та історії світової літератури
Київського національного лінгвістичного університету

<https://orcid.org/0000-0003-4157-2550>

pavlenkoyulia1@gmail.com

ДИСКУРС МОДИ В СУЧАСНОМУ ФРАНЦУЗЬКОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Анотація. У статті представлено дослідження дискурсу моди у площині художньої літератури на основі праць сучасних французьких науковців. Попри той факт, що на позір мода видається далекою від сфери досліджень, імманентних літературознавству, наукові розвідки початку XXI ст., здійснені дослідниками з французьких університетів, підводять до висновку: дискурс моди у площині проєкцій на художню літературу дозволяє вийти на новий рівень розуміння підходів до аналізу ідентичності як ключового питання нашого часу. Отже, дискурс моди виявляється прямо пов'язаним з поглядом на літературу як антропологічну лабораторію. Новітній погляд на осмислення потужності моди як дискурсу пов'язаний, перш за все, з іменами Ф. Моннейрона, Р. Капоторті. Положення їхніх праць дозволяють перечитати досвід класичної літератури. Розгляд історичного вектору проявлення дискурсу моди у французькій літературі виводить на перший план творчість О. де Бальзака та М. Пруста. Саме в «Людській комедії» вперше постав «модний Париж» з усіма викликами для дослідження людських пристрастей. У модусі генетичної критики М. Пруста образ сукні та процес шиття постають як метафори написання роману, що дозволяє по-новому подивитися на літературну творчість. Залученість дискурсу моди до художнього рельєфу творчої моделі Бальзака і Пруста експлікувала присвоєння елементам одягу семантичного значення показника соціальної мобільності та глибинних психологічних змін. Французькі письменники другої половини XIX ст. активно працювали з образами одягу та, ширше, – моди, що дозволило відкрити їхню метафоричну силу в контексті метаморфоз внутрішнього світу людини і навіть на позначення буття художнього тексту як такого. Саме тому аналіз моди дозволяє віднайти ключик до «втраченого часу», до осмислення колективної пам'яті. Стаття підводить до висновку про потужність дискурсу моди для дослідження нових викликів нашого часу, особливо у площині порівняння з історією цього питання у французькій літературі.

Ключові слова: дискурс моди, французьке літературознавство, Оноре де Бальзак, Марсель Пруст, одяг, знак, час, література, антропологічна лабораторія.

Yuliia Pavlenko

Doctor of Sciences (Philology), Associate Professor,
Professor of the Department of Theory and History of World Literature,
Kyiv National Linguistics University

<https://orcid.org/0000-0003-4157-2550>

pavlenkoyulia1@gmail.com

THE DISCOURSE OF FASHION IN CONTEMPORARY FRENCH LITERARY STUDIES

Abstract. The article presents a study of fashion discourse within the domain of fiction, drawing upon the works of contemporary French scholars. Despite the initial impression that fashion is distant from the research sphere immanent to literary criticism, academic investigations carried out by researchers from French universities in the early 21st century lead to the conclusion that fashion discourse, when projected onto fiction, allows for a new level of understanding of approaches to the analysis of identity as a key issue of our time. Consequently, fashion discourse proves to be directly linked to the view of literature as an anthropological laboratory. The latest perspective on the potency of fashion as a discourse is primarily associated with the names of F. Monneyron and R. Capotorti. The premises of their works allow for a re-reading of classical literature's experience. Consideration of the historical trajectory of fashion discourse manifestation in French literature brings the works of H. de Balzac and M. Proust to the forefront. It is in *La Comédie humaine* (*The Human Comedy*) that "fashionable Paris" first emerges with all

its challenges for the study of human passions. In the mode of Proust's genetic criticism, the image of the dress and the process of tailoring function as metaphors for the writing of the novel, offering a fresh perspective on literary creation. The involvement of fashion discourse in the creative models of Balzac and Proust explicitly assigned a semantic significance to clothing elements as indicators of social mobility and profound psychological changes. French writers of the second half of the 19th century actively engaged with images of clothing and, more broadly, fashion, which allowed them to uncover their metaphorical power in the context of the metamorphoses of the human inner world and even to signify the very being of the literary text (the texte). This is why the analysis of fashion allows us to find the key to "lost time," to the comprehension of collective memory. The article concludes that fashion discourse is potent for investigating the new challenges of our time, particularly in comparison with the history of this issue in French literature.

Keywords: *fashion discourse, French literary studies, Honoré de Balzac, Marcel Proust, clothing, sign, time, literature, anthropological laboratory.*

Вступ. Літературознавство початку ХХІ ст. перебуває у пошуку знакових образів у площині художнього тексту, які можуть стати точкою відліку для розгортання потужного дискурсу нових тем, що відповідають запиту дійсності до літератури як антропологічної лабораторії. Класики французької літератури підказують нам, що до таких образів належить одяг, що включений до дискурсу моди. Функціональна спроможність цього дискурсу для актуальних завдань сучасного літературознавства не може обмежуватися виключно фіксацією складових елементів дискурсу моди. В погляді новітніх літературознавчих досліджень на деталі одягу в класичних творах крізь призму переосмислення дискурсу ідентичності з усіма іманентними цій темі концептами проявляється відкритість художнього тексту до нових інтерпретацій. Завдяки моді як окуляру дослідження творів ХІХ ст. виходить на поверхню актуалізація перевіриття текстового повідомлення романів минулого. Для перевірки сучасних векторів розгортання романістики на відповідність суті літератури як антропологічної лабораторії нам потрібно систематизувати потужність знаків художнього рельєфу письменників-класиків, і мода якнайкраще відповідає цьому запиту. Як відомо, французьке літературознавство завжди вирізнялося інноваційними підходами до перепрочитання класики крізь призму найбільш гострих тем нашого часу. Турбулентність періоду, в який ми живемо, стимулює звернення до дискурсу моди, перевіриття потужності його інструментарію для пояснення глибинних антропологічних запитів сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мета дослідження, що розгортається в цій статті, полягає у визначенні ключових напрямків вивчення дискурсу моди у сучасному французь-

кому літературознавстві, зокрема, у виокремленні його головних теоретичних та практичних засад. Реалізація поставленої мети передбачає науковий аудит сучасного французького літературознавства на предмет знакових праць, у фокусі яких перебуває феномен моди; звернення до історії французької літератури крізь призму оптики цієї теми та виведення на перший план промовистих місць романного дискурсу; розкриття фігуральності виявлених в історії французького роману елементів одягу. В українському літературознавстві ця тема не має прецедентів з боку наукових досліджень, а тому наукове значення розвідки, що реалізується у даній статті характеризується новизною та практичною цінністю, позаяк здійснюється спроба введення нових імен знакових постатей французького літературознавства до наукового поля гуманітарних студій нашої країни. Положення їхніх праць, систематизовані у цій розвідці, можуть допомогти у реалізації подальших досліджень феномену моду у площині історії літератури. Представлений у статті аналітичний матеріал текстів О. де Бальзака та М. Пруста покликаний поглибити розуміння потужності класичної літератури для розв'язання антропологічних запитів сучасності.

Серед сучасних французьких дослідників феномену моди варто виділити, перш за все, постать Фредеріка Моннейрона, професора Університету Перпіньяна, автора багатьох наукових розвідок. Розроблені ним авторські курси, у фокусі яких перебувала саме мода, у прямому смислі здійснили методологічний зсув, завдяки якому мода потрапила у фокус літературознавчих інтерпретацій, особливістю яких став міждисциплінарний характер з виразним наголосом на соціології. У монографії «Мода та її виклики» (Monneyron, 2018) Моннейрон

систематизує здобутки своїх попередників (Габріеля де Тарда, Георга Зіммеля), та приходять до висновку, що західна концепція моди має зовсім недавню історію, а саме з XIX століття. Цим пояснюється той факт, що мода як антропологічне питання залишається до нашого часу мало вивченою, особливо у площині художньої літератури. На думку Моннейрона, серйозний підхід до питання впливу моди на одяг (семіологія Р. Барта в «Системі моди») змінить оптику сприйняття багатьох текстів. Вочевидь, з ним не можна не погодитися, доказом чого стане подальший аналіз функціонально-семантичного значення елементів одягу в творах О. де Бальзака та М. Пруста. Відштовхуючись від соціологічних засад в працях П'єра Бурдьє та, водночас, слідуючи за Р. Бартом, Ф. Моннейрон здійснює радикальну спробу розміщення моди в центр соціологічної системи координат; «мода, – стверджує Моннейрон, – виступає надійним індикатором глибинних, прихованих станів певного суспільства» (Monpeyron, 2018). Таким чином, мода і метафорична сила літератури працюють в одному напрямку.

Важливою науковою подією на шляху дослідження дискурсу моды в художній літературі став семінар «Брати Гонкур і мода», що відбувався протягом 2017 – 2018 років (Reverzy, 2017). У фокусі уваги перебувала мода в широкому розумінні (не лише на одяг, а й на прикраси, меблі, та інші речі), а об'єкт дослідження в літературно-художній площині включав творчість братів Гонкурів, Е. Золя, О. де Бальзака, А. Доде, Ш. Бодлера. Е. Золя тощо. Гонкури, наприклад, асоціювали жіночий одяг з епохою Другої імперії: жіноча мода стала у них метафорою пишноти, порожнечі та швидкоплинності епохи. Семінар показав, що залишається потреба комплексного вивчення динаміки модного дискурсу від XIX до XX ст., позаяк мода виступає в ролі «індексної парадигми», здатної вказувати на зміни в культурі.

Методологія дослідження поєднує історико-культурний метод, семіотичний та компаративний аналіз. Цей комплексний підхід виявляється найбільш суголосним предмету аналізу, ядерним смислом якого постає феномен моди.

Результати дослідження та їхнє обґрунтування. Під час проєкції вивчення дискурсу моди сучасними французькими дослідниками на площину художньої літератури як антропо-

логічної лабораторії головними смисловими точками можна назвати апорію «часовість – універсальність». Французькі письменники XIX – початку XX століть вплели в художній ландшафт своїх творів елементи моди, використавши їх, у першу чергу, в хронографічному аспекті. Засаднича дихотомія дискурсу моди «минуцості» – «вічності», включена до семантичних полів центральної теми французької літератури: пошуків втраченого часу. Навіть у класичному визначенні моди наголошено на «минуцості використання, що регулює форму матеріальних об'єктів (*Grand Dictionnaire universel du XIXe siècle*). У своїй спроможності слугувати ключиком до таємниці часовості мода не має конкурентів. За своєю природою вона виступає ефемерною (*éphémère*), позаяк її втілення в конкретних проявах пов'язане з постійним оновленням, зворотною стороною якого є приреченість на застарілість. Саме тому на моду в площині художньої літератури більш конструктивно дивитися не лише як на об'єкт, а, у перш за все, як на ритм динаміки соціально-естетичних змін. Інтерпретація кожного модного циклу як мікроісторії, що триває обмежений проміжок часу, акцентує швидкоплинність зовнішнього боку життя, і стає окуляром дослідження незбагнених, на перший погляд, внутрішніх змін у природі людини індустріального суспільства.

У диптиху «Лебідь» Шарль Бодлер наголошує конфлікт минуцості всього, що належить зовнішній стороні життя, та позачасової природи внутрішнього світу. Під невпинним тиском модерності зовнішні форми, до яких належить і мода, зазнають руйнації – натомість в опозиції до цих змін відкривається внутрішня константа:

*Одмінив мій Париж і обличчя, і звички,
Серце ж людське незмінне, допоки не вмере.*

Саме художня література силою своїх фігур та метафор береже обличчя часу епох, що минули. Літературі вдається утримувати періоди, які мода повсякчас оголошує застарілими. Працюючи з дискурсом моди, література використовує короткотривалі (з боку моди) соціальні коди, звільняє їх з полону небуття, на яке вони були приречені модою (яскравим прикладом виступають прюнелеві черевички в «Людській комедії» О. де Бальзака).

До питання моди в творчості Бальзака все частіше звертаються сучасні дослідники (F. Meyronnis (1988), С. Marcandier (2011), С. Doudet (2018)). Не одноразово підкреслювалася роль одягу, взуття у романах «Втрачені ілюзії», «Батько Горіо». Каролін Дуде зауважує, що попри той факт, що Бальзак, безумовно, не був першим, хто звернув увагу на одяг та прикраси своїх персонажів, саме його твори можна назвати унікальною літературною спробою: ніхто до Бальзака не працював з темою моди так виразно (Doudet, 2018). В стратегії побудови персонажа у Бальзака одягу відведено функцію індикатора характеру та соціального статусу. Ставлення Люсьєна Шардона де Рюбампре та Растіньяка до їхнього зовнішнього вигляду у відповідності до продиктованих модою правил соціального життя стає відображенням процесу переходу молодих людей від провінційного життя до столичного та актуалізує питання «маски – сутності». Герої Бальзака використовують елементи одягу також для створення ілюзії, а саме – враження приналежності до бажаної соціальної категорії. Одяг як маска легко прописує персонажа у те середовище, стати частиною якого він прагне. Таким чином, одяг включено у спосіб невербального спілкування, завдяки якому розширюється рамка зовнішності героя: ми бачимо образ, який проєктує на себе герой, спостерігаємо за динамікою його самопрезентації у контексті з його самоусвідомленням. Історія входження молодого людини в паризький модний світ у Бальзака не можлива без спотикання на невідповідність кодексу моди, ретельного вивчення моди (тут, як правило, герой отримує свого Мефістофеля) і вирішального конфлікту між створеним ілюзорним образом та внутрішньою сутністю героя (Люсьєн тут зазнає поразки, Растіньяк збереже вірність моральним правилам, не відмовляючись від нових амбіцій). Таким чином, мода у Бальзак безпосередньо виявляється включеною у соціально-психологічне дослідження, а література в «Людській комедії» набуває повноти свого втілення в ролі антропологічної лабораторії.

Автор «Людської комедії» з XIX ст. ніби кидає виклик нам у XXI ст.: чи можлива у наш час маркувальна сила модної деталі, подібна до прюнелевих черевичків, чи зберігається потреба в ній? У Бальзака конкретна деталь модного гардеробу виконувала функцію миттєвого,

виразного індикатора і соціального статусу, і життєвої історії персонажа. Простежимо маркувальну потужність прюнелевих черевичків, що фігурують в багатьох творах «Людської комедії», зокрема, в «Батьку Горіо». Створюючи образ (*«якась дівчина, занадто гарна, щоб бути чесною, одягнена як божество, в прюнелевих черевичках, зовсім не запилених...»*) (Бальзак, 2022), Бальзак запускає імплікаційний ланцюжок, в якому дорога деталь одягу, з усіма передбаченими модним кодексом особливостями вказує на багатство, недоступне жінці того часу на основі її власної праці (*«занадто гарна, щоб бути чесною»*). У межах культурно-історичного простору XIX ст. така, здавалося б, дрібничка, мала статус знаку, що несла вичерпну інформацію, цілком усуваючи необхідність у розширених соціальних експлікаціях. Якщо проводити паралелі з сьогоденням, можна аргументовано констатувати: зміст та семантична глибина, закладена в прюнелеві черевички, мали значно більше ваги, ніж сучасний паспорт чи ідентифікаційний код.

Важлива складова осмислення модного дискурсу сучасним французьким літературознавством пов'язана з феноменом Марселя Пруста. Роберта Капоторті у своїй статті наголошує, що Пруст використовує метафору сукні для рефлексії роботи над романом (Capotorti, 2020). Власне, ця аналогія обґрунтована в есе «Про стиль Флобера» (Proust, 1920) та в останньому томі епопеї «Віднайдений час» і може вважатися ключовою для розуміння творчого методу М. Пруста.

Пруст пояснював свій творчий метод: «я побудував би свою книгу, не смію сказати, амбіційно, як собор, а просто як сукню» (Proust, 1927). Порівняння роману з сукнею є метафорою, що підкреслює складність і важливість структури, де кожен елемент (шов) має своє призначення. Як і якісна тканина, стиль надає твору елегантності та відображає унікальність епохи. Ця метафора також ілюструє перформативний вимір читання: Пруст сподівається, що його книга стане для читачів «різновидом збільшувальних окулярів», які дають можливість «читати в собі», розпізнаючи власні емоції. Таке порівняння безпосередньо впливає з його творчого процесу – так званого «письма-шиття» (*écriture-couture*). Своє роздратування через відсутність потрібних «папірців» (додаткових аркушів) для

тексту Марсель порівнює із роздратуванням служниці Франсуази, коли вона не має потрібної нитки чи гудзика для шиття. Генетична критика підтверджує цей підхід: дослідження «Філоетового зошита №12» (Wise, 2013) ілюструє, як Пруст конспектував особливості своєї творчості, використовуючи техніку поступового збагачення тексту за допомогою приклеювання «паперолі» (*paperoles*). Це невтомне «лагодження» тексту, як лагодження Франсуазою старих суконь, перетворює моду (шиття) на структурний принцип самого роману. У такий спосіб Пруст доповнює арсенал метафор для літературознавчих розвідок буття тексту (Генрі Джеймс порівнював роман з будинком, Умберто Еко – з лісом, а Марсель Пруст з викроюванням модного виробу).

Поруч з використанням шиття в метатекстуальному контексті мода функціонує у Пруста і в інтрадієгетичному світі. В апорії «минуцтво часу – віднайдення часу» мода знаходить своє виразне місце. Для героя-оповідача «В пошуках втраченого часу» мода перетворюється на «індексну парадигму», здатну відтворити обличчя «віднайденного часу» (Carotorti, 2020). У художньому світі епопеї Пруста застарілі сукні, капелюшки та фасони слугують точними хронологічними маркерами для оповідача. Вони дозволяють йому не просто згадати, а точно локалізувати подію або емоцію в часі, перетворюючи ефемерне на вічний елемент пам'яті. Для Марселя мода, що минула, парадоксально стає каталізатором віднайдення часу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Французьке літературознавство у дослідженні дискурсу моди відходить від суто естетичної площини, наголошуючи моду як антропологічну модель. Науковці (Моннейрон, Капоторті) виводять моду на рівень комплексного інструменту соціального маркування, психологічного портрету, філософського осмислення пам'яті та часовості як фундаментальних категорій. Активні наукові розробки цієї теми відкривають питання про потенційний вихід з епістемологічної кризи на шляху осмислення питань ідентичності суб'єкта. Досвід роботи з дискурсом моди Бальзака і Пруста відкриває потужність модної деталі як метафори і в площині художньої літератури як антропологічної лабораторії, і в метатекстуальному контексті. Не можна не зауважити, що досвід

романістів XIX – XX ст., переважно перебуває у фокусі уваги дослідників моди як найбільш виразний та показовий. Таким чином ми отримуємо комплексний претекст для осмислення сучасної літератури. Діджиталізація життя, що набирає стрімких обертів, вносить свої корективи у тлумачення дискурсу моди в сучасній літературі різних жанрів. Проведене дослідження відкриває перспективи аналізу питань «бути»-«здаватися», «ілюзія»-«сутність», самоідентифікація суб'єкта в нових умовах життя у порівнянні з потужністю роботи з дискурсом моди письменників-класиків.

Конфлікт інтересів

Автор не має потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Штучний інтелект у дослідженні не застосовано.

ЛІТЕРАТУРА

- Бальзак, О. де. (2022). *Батько Горіо*. Андронум.
- Carotorti, R. (2020). «Le langage muet des robes»: la leçon des Goncourt chez Proust [“The silent language of dresses”: the lesson of the Goncourts in Proust]. *Cahiers d'études du F. J. G. D.*, (12), 159–172.
<https://doi.org/10.4000/cejdg.1064>
- Doudet, C. (2018). Comment l'élégance vient aux provinciaux : L'apprentissage des codes du Paraître dans *Illusions perdues* de Balzac. In N. Hulin (Ed.), *Le vêtement : entre fonction et représentation* (pp. 183–195). Presses universitaires du Septentrion.
<https://books.openedition.org/septentrion/57537>
- Grand Dictionnaire universel du XIXe siècle*.
https://www.larousse.fr/encyclopedie/oeuvre/Grand_Dictionnaire_universel_du_XIXe_s/116449
- Marcandier, C. (2011). La vie littéraire dans *Illusions Perdues*: « Le peuple in-folio ». In C. Marcandier & V. Vivès (Eds.), *Hommages à Joëlle Gleize* (pp. 55–71). Insignis, Lectures: Fiction & Imaginaire (Numéro spécial).
https://hal.science/hal-01719139/file/La_vie_litteraire_dans_Illusions_perdue.pdf
- Meyronnis, F. (1988, August 16). Balzac et les mots à la mode. *Le Monde*.

<https://www.pileface.com/sollers/IMG/pdf/Balzac%20et%20les%20mots%20a%20la%20mode.pdf>

Monneyron, F. (2018). *La mode et ses défis* [Fashion and its challenges]. L'Harmattan.

Proust, M. (1920). À propos du «style» de Flaubert. *La Nouvelle Revue Française*, 14, 72–90.

https://fr.wikisource.org/wiki/%C3%80_propos_du_%C2%AB_style_%C2%BB_de_Flaubert

Proust, M. (1927). *Le Temps retrouvé* (Tome 2). Wikisource. Récupéré de https://fr.wikisource.org/wiki/Page:Proust_-_Le_Temps_retrouv%C3%A9,_tome_2.djvu/245

Reverzy, É. (2017). Séminaire Goncourt 2017-2018 : Les Goncourt et la mode.

<https://www.fabula.org/actualites/81733/seminaire-goncourt-les-goncourt-et-la-mode.html>

Wise, P. (2013). Le généticien en mosaïste. *Genesis*, (36).

<https://doi.org/10.4000/genesis.1162>

REFERENCES

Balzac, O. de. (2022). *Batko Horio* [Father Goriot]. Andronum.

Capotorti, R. (2020). «Le langage muet des robes»: la leçon des Goncourt chez Proust [“The silent language of dresses”: the lesson of the Goncourts in Proust]. *Cahiers d'études du F. J. G. D.*, (12), 159–172.

<https://doi.org/10.4000/cejdg.1064>

Doudet, C. (2018). Comment l'élégance vient aux provinciaux : L'apprentissage des codes du Paraître dans *Illusions perdues* de Balzac. In N. Hulin (Ed.), *Le vêtement : entre fonction*

et représentation (pp. 183–195). Presses universitaires du Septentrion.

<https://books.openedition.org/septentrion/57537>

Grand Dictionnaire universel du XIXe siècle.

https://www.larousse.fr/encyclopedie/oeuvre/Grand_Dictionnaire_universel_du_XIX-e_s/116449

Marcandier, C. (2011). La vie littéraire dans *Illusions Perdues*: « Le peuple in-folio ». In C. Marcandier & V. Vivès (Eds.), *Hommages à Joëlle Gleize* (pp. 55–71). Insignis, Lectures: Fiction & Imaginaire (Numéro spécial).

https://hal.science/hal-01719139/file/La_vie_litteraire_dans_Illusions_perdue.pdf

Meyronnis, F. (1988, August 16). Balzac et les mots à la mode. *Le Monde*.

<https://www.pileface.com/sollers/IMG/pdf/Balzac%20et%20les%20mots%20a%20la%20mode.pdf>

Monneyron, F. (2018). *La mode et ses défis* [Fashion and its challenges]. L'Harmattan.

Proust, M. (1920). À propos du «style» de Flaubert. *La Nouvelle Revue Française*, 14, 72–90.

https://fr.wikisource.org/wiki/%C3%80_propos_du_%C2%AB_style_%C2%BB_de_Flaubert

Proust, M. (1927). *Le Temps retrouvé* (Tome 2). Wikisource. Récupéré de

https://fr.wikisource.org/wiki/Page:Proust_-_Le_Temps_retrouv%C3%A9,_tome_2.djvu/245

Reverzy, É. (2017). Séminaire Goncourt 2017-2018 : Les Goncourt et la mode.

<https://www.fabula.org/actualites/81733/seminaire-goncourt-les-goncourt-et-la-mode.html>

Wise, P. (2013). Le généticien en mosaïste. *Genesis*, (36).

<https://doi.org/10.4000/genesis.1162>

